

U prvom redu, riječ je o studiji koja se bavi pitanjem medijske kulture u Bosni i Hercegovini u njoj povijesnoj i političkoj konstelaciji: neizvjesnoj, ali i izazovnoj kulturnoj napetosti između tradicije i globalizacije. Formalno-tematski, *Medijska kultura u Bosni i Hercegovini* bavi se na historijskom kao i na aktualnom društvenom planu, reklo bi se, bosanskohercegovačkim medijima. Ali, ova studija predstavlja mnogo više od nekog istraživanja povijesnog i aktualnog stanja bosanskohercegovačkih medija, mnogo više od neke teorije medija. Zapravo, riječ je o kulturološkoj studiji, djelu koje se, s jedne strane, bavi kulturom u ogledalu medija i o politološkoj studiji, djelu koje se, s druge strane, bavi političkom stvarnošću Bosne i Hercegovine, jasno, ponovo u ogledalu medija. Drugim riječima, 'medijska kultura' u metodičkom i problemskom konceptu ove studije ima za autoricu paradigmatički značaj i ključno značenje u ukupnom kulturnom i političkom životu Bosne i Hercegovine. Polazi se od faktičke situacije koja nam se može ili ne mora sviđati, koju, uostalom, možemo ili ne moramo razumjeti: mediji imaju moć, a to dalje znači: politička moć je medijska moć i još šire, kultura je medijska kultura. Fahiru Fejzić-Čengić u ovom djelu, dakle, zanima ono stanje duha, ona bosanskohercegovačka kultura, oni politički procesi čija se značenja izražavaju u medijskom diskursu kao diskursu sukobljavanja, preplitanja i podudarnja lokalnih, regionalnih i globalnih (centara) moći. Upravo na toj problemskoj ravni autorica se u prvom dijelu svoje knjige, u poglavlju „Medijska kultura“, bavi teorijskim i prakseološkim odrednicama bosanskih kulturnih polivrijetnosti, bosanske kulturne hereze, tradicije i modernosti, bosanskog duha i identiteta, naslijeđa i budućnosnih perspektiva, kako se sva ova pitanja, fenomeni i procesi prelamaju kroz prizmu medijskog diskursa kao medijska kultura u Bosni i Hercegovini, posebno u višeznačnom kontekstu tranzicije i u javnom diskursu, a u formama i sadržajima pisanog i elektronskog koda općeg i javnog, odnosno političkog uma. Djelo Fahire Fejzić-Čengić, *Medijska kultura u Bosni i Hercegovini*, predstavlja značajnu studiju o medijskoj tradiciji u Bosni i Hercegovini. U tom pogledu, djelo se temelji na preciznim, širokim, ali i znalačkim uvidima u povijest bosanskohercegovačkog novinarstva. Ta povijest, u njenom medijskom izrazu, značenju i važenju, od Povelje Kulina bana i najranijih crkvenih dokumenata, preko komunikacijskih obrazaca islamske kulture i osmanske administracije do austrougarskog perioda, do jugoslavenskih iskustava i iskustava, ovdje je, naime, istraživana detaljno, analitički i

komparativno, dakle, znanstveno-argumentacijski utemeljeno, ali i sa prednošću nečeg što bih nazvao meritornim 'zanatskim sluhom', odnosno dugogodišnjim novinarskim iskustvom, koje je autorici pomoglo da s lakoćom prepoznaje relevantne detalje, mjesta, činjenice i tokove u obimnoj građi iz razuđene i još uvijek (nedovljno) istražene povijesti bosanskohercegovačkog novinarstva i medijske kulture. U najkraćem, *Medijska kultura u Bosni i Hercegovini*, posebno u svom prvom dijelu, predstavlja važan doprinos historiografiji bosanskohercegovačkog novinarstva i bosanskohercegovačke kulture u medijskim diskursima osmanskog, austrougarskog i savremenog perioda.

U drugom dijelu knjige autorica se bavi bosanskohercegovačkom kulturom u preovlađujućem globalnom medijskom diskursu. Naša ukupna društvena i povijesna stvarnost ne mogu se razumjeti izolirano, izvan globalnih i globalizacijskih tokova. Ali, Bosna i Hercegovina u svom političkom i kulturnom identitetu ne mora i ne treba biti prostor pasivnog upražnjavanja globalizacijske 'sudbine'. Odnos globalnog svijeta i našeg lokalnog identiteta valjalo bi moći graditi na interakciji, kulturnoj samosvijesti i ukorijenjenosti, na (samo)kritičkom odnošenju prema vlastitim izazovima, na raskrinkavanju najrazličitijih izvora moći, na strategiji otvorenosti, dijaloga i pouzdanja u sebe. Još jednom podvlačim, nije riječ samo o razlaganju pojmova tabloidnog i temeljnog novinarstva, nije riječ samo o nastojanju da se artikulira medijska teorija poličkog u Bosni i Hercegovini ili da se sagleda postmodernost medijske kulture u Bosni i Hercegovini. Na temelju teorijskih kompetencija, validnih uvida u vladajuće komunikološke teorije, na temelju socioloških analiza, brojnih egzaktnih istraživanja, sistematskih komparacija predloženih u tebelama, grafikonima, na temelju suptilnog, kreativnog i kritičkog propitivanja najrazličitijih medijskih, socijalnih, kulturalnih, političkih i drugih fenomena Fahira Fejzić-Čengić na zanimljiv način, temperamentno i argumentirano, u isto vrijeme, rekonstruira najvažnije medijske kodove bosanskohercegovačke kulturne i političke svijesti, kao i njene najvažnije izazove.

Na kraju, valja reći i to da posebnu vrijednost ove knjige predstavlja to što Fahira Fejzić-Čengić mnoge svoje poglede iznesene u njoj i pozicije koje zastupa ne koncipira u nekoj zakovanoj formi. Istraživanje poduzeto u ovoj knjizi autoricu je vodilo do rukavaca mnogih različitih tematskih područja i problemskih perspektiva, koje autorica nastoji kao pritoke uvesti u glavni problemskotematski tok radnje. Mnoga

su pitanja na taj način tek otvorena. Knjiga omogućuje, potiče i traži uzvrat, ne samo kroz njeno čitanje, nego i razgovor, sučeljavanje i nadopunjavanje kao najbolji nastavka njenog života.

Dževad HODŽIĆ

PRIČE O LJUBAVI I MASAKRU

Alda Radaelli, *SABUR priče o ljubavi i masakru*, Dobra knjiga, Sarajevo 2009.

Teško se oteti fascinaciji koja nas obuzima pri čitanju djela nekih stranih autora, a odnose se na dramatična zbivanja u našoj zemlji. Kompleksnost Bosne i Hercegovine ponekad nam se učini nejasnom do mjere da se otima imenovanjima i definiranjima. No, u susretu sa knjigama kakva je „*Iznevjereni most*“ Majkla Selsa ili „*Sabur*“ Alde Radaeli ostajemo začudeni do koje mjere se može učiniti jasnim ono što nam se dešavalo u dugim vijekovima i možda najveća kompleksnost i misterij – agresija na Bosnu i Hercegovinu koja je najintenzivniju fazu imala u periodu 1992-1995. godina.

Talijanska novinarka, više decenija prisutna na prostorima Balkana, period od 1993. do 1997. godine provela je u Sarajevu. Taj period rezultirao je dvjema knjigama *Sarajevo: dimenzija sna*, 1994. i *Sabur*, 1995. godine. Druga pomenuta knjiga, deset godina kasnije doživjela je ponovljeno izdanje i adresirana je onima koji još uvijek osjećaju nostalgiju za *Sarajevskim duhom* i žele ga ponovo pronaći.

Knjiga je građena kao zbir tekstova u čijoj osnovi su likovi i fenomeni koji odlikavaju bosanski duh viđen kroz prizmu dešavanja na granici mogućeg. Ma koliko su postagresijska dešavanja išla u smjeru devalvacije veličanstvenog bošnjačkog i bosanskog reagovanja na nesvakidašnje zlo koje su mu nanosili susjedi potpomognuti tadašnjom dispozicijom međunarodne zajednice, ova knjiga nas, makar na trenutak, vraća u to vrijeme i budi ponos kako su nas gledali oni koji vole dobrotu i smisao.

Tekstovi u knjizi Alde Radaelli raspoređeni su u četiri ciklusa naslovljeni prema godišnjim dobima: *Jesen*, *Inverno*, *Proljeće*, *Ljeto* što bi konceptualno moglo sugerirati na daleko širi vremenski raspon nego li se to doslovno iščitava (jedna godina), jer je Džojsova teza da je dovoljno prikazati jedan dan kako bi se pokazao cijeli život.

U osnovi knjige jeste termin koji je našao mjesta i u njenom naslovu - *sabur*. Autorica ga definira na sljedeći način: *Sabur znači*

za muslimana tolerancija, strpljenje, samodisciplina. Sabur je pomagao da preživi dva genocida istog porijekla u periodu od pedesetak godina. Sabur mu ne dozvoljava da se osveti. Ali nemojte tražiti od bosanskog muslimana da zaboravi.

Tekstovi su u knjizi svojevrsna mješavina žurnalističko-književnog pristupa. Ukoliko se radi o realnim likovima, oni su posmatrani u onom dijelu ispoljavanja kada prerastaju u umjetničko ispoljavanje. No, autorica je nadnesena na paradoksalnost nastalu na disproporciji između zla koje im se nanosi i napora da se, uprkos svemu, sačuvaju sve one plemenite osobine koje čovjeka ostavljaju humanim bićem. Upečatljiva je scena sa psom koji je nastradao u sabračaju:

Sarajevo je takođe misteriozno: jedan pas prelazio je ulicu ispred zgrade Predsjedništva. Na njega je naletio usamljeni automobil i vozač je uzalud pokušavao zakočiti na snijegom prekrivenoj cesti. Radi se o psu pasmine koja je ovdje dosta česta, nešto između vučjaka i ovčara, sa lijepom gustom dlakom. Grupa ljudi koji su čekali tramvaj posmatrala je događaj. Psi u Sarajevu su veoma voljeni i lijepi, i imaju osobito blage oči jer ih se ne maltretira. Automobil ga je odbacio na trotoar i pas je slabašno zacvilio, a zatim je nepomično ležao sa tugom u očima. Grupa ljudi koja se okupljala oko njega bivala je sve brojnija. Životinja je još uvijek disala ali se vidjelo da mu nema spasa. Tu je bio i jedan policajac. Mogao je izvući pištolj i prekratiti mu muke, ali je oklijevao: u gradu koji je izgubio preko 10.000 stanovnika raznesenih granatama, u kojem je svaki muškarac proživio u rovovima jedno od najgorih iskustava i trebao zbog toga postati tvrd i bezosjećajan, za tog policajca, pucati na umirućeg psa, bilo je kao hladnokrvno pucati u čovjeka koji preklinje za pomoć.

Ljudi koji su ponižavani gore od životinja ponašali su se prema psu kao prema čovjeku. Taj pas nije pripadao nikome ali niko ga nije htio napustiti. To je misterij Sarajeva.

Iako pisac sa osjećajem za nijansu, vrlo maštovita da pronade najfinije ljudske nijanse, Alda Radaelli se ne libi da imenuje odakle je došlo zlo i kako je ono brižljivo pripremano: *Bosanski muslimani nude gostu svoju kuću i porodičnu toplinu. Njima je svijet zauzvrat darovao indirektno odobravanje silovanja, najstrašnijih logora koje je krvava istorija ovog stoljeća upoznala, raštrkanost porodica na sve četiri strane svijeta, masakre u području Prijedora, u Srebrenici i Žepi, pred hladnim pogledima Plavih šljemova, ciničnu ravnodušnost uvijenu u humanitarnu pomoć sa isteklim rokom trajanja, još iz vremena rata u Vijetnamu, međunarodno priznanje dato malobrojnijim*

luđačkim agresorima, nosiocima rasističke i apsurdne teorije nazvane "etničko čišćenje". (47)

Alda Radaelli ne imenuje i za bosansku tragediju ne okrivljuje samo neposredne **egzekutore** nego i izvorišta, one koji su, po prirodi stvari, dužni zaustaviti zlo: *U slučaju bivše Jugoslavije, posebno su Ujedinjene nacije kreirale brojne druge mehanizme kao reakciju na sistematsku politiku "etničkog čišćenja": komisiju eksperata za istraživanje ratnih zločina koju je osnovao Savjet bezbjednosti 1992., Međunarodni sud za ratne zločine u bivšoj Jugoslaviji (ICTY), prvu hitnu sesiju Komisije Ujedinjenih nacija za ljudska prava u avgustu 1992., koja je imenovala Posebno izaslanika za ljudska prava, koji periodično podnosi izvještaje Komisiji, Generalnoj skupštini kao i Savjetu bezbjednosti, Specijalni proces za nestale, prvu operaciju na terenu Visokog komesara UN za ljudska prava, stvaranje takozvanih "zaštićenih zona" od strane Savjeta bezbjednosti, prva hitna misija tzv. "Moskovskog mehanizma" OSCE-a, itd.*

Ipak, sve te mjere su imale veoma malo uticaja na sadašnja događanja teškog i sistematskog kršenja ljudskih prava u BiH i, posebno, nisu spriječile ili zaustavile prvi genocid u Evropi tačno pola stoljeća nakon nacističkog Holokausta. Umjesto da posluže kao efektivna pravovremena opomena, pravovremena akcija i upozorenje zainteresiranim stranama, ove mjere "zaštite" ljudskih prava zapravo su se pretvorile u visoko sofisticirano i dobro dokumentovano "knjigovodstvo užasa". (18)

Po autorici knjige *SABUR priče o ljubavi i masaku* agresija na Bosnu i Hercegovinu nije došla odjednom i nije plod nesporazuma. Ona nedvosmisleno imenuje: *Međutim, nakon godinu dana Jugoslavija je nestala sa zemljopisne karte i u Bosni i Hercegovini je buknuo rat, tajno pripreman najmanje jednu deceniju i pokrenut uz prešutno odobrenje međunarodnih sila.*

U imenovanju nanesenog zla ova hrabra italijanska novinarka nema dvojbi i u vremenu interesovanja za Bosnu i Hercegovinu saznala je da se zlo ne dešava prvi put: *U Foči je živio njen amidža, bogat ljekar. Ušli su u kuću, silovali mu ženu a njega zaklali.* No, bilo bi pogrešno zaključiti kako Alda Radelli zapada u generalizaciju. Svjesna je da je genocid u Bosni proizvod režimskog a ne općenarodnog plana: *Prijatelj Srbin je spasio život jednog drugog člana te iste porodice, a onda su ga njegovi sunarodnjaci ubili jer je pomogao Muslimanu da pobjegne.*

Nažalost, fenomeni koje je registrirala i ljudi koje je susretala, svjedočili su joj da taj evropski raritet, bosanski muslimani, nisu uništavani i ubijani samo sa jedne strane i iz jednog izvorišta: *Ramiz je bio u Dretelju,*

koji će u historiji genocida nad Bošnjacima ostati zabilježen kao jedan od najgorih. U Dretelju je bilo skladište goriva, sastojalo se od šest velikih rezervoara i u svakom je bilo zatočeno 500, 600 ljudi, bez otvora za zrak ili bilo koje druge vrste. Ramiz je tada bio težak 80 kg, a sa 30 je izašao iz logora.

Iako smo izdvojili nekoliko citata koji svjedoče o potrebi nekog koga su profesionalne, ljudske ili ko zna koje potrebe dovele u opkoljeno Sarajevo, da kaže šta se zapravo dešavalo, ipak, ovo je knjiga o ljudima, ljudskoj dobroti, univerzalnom dobru u čovjeku. Možda će ovo neko čitati kao odu Sarajlijama, Bosancima i ljudima Bosne, ali mišljenja smo da su ljudi u ratu imali potrebu da se dodatno angažiraju i da neke svakodnevnne, uobičajene pojave dovedu do granice koja je biti ili ne biti. Tako se pozorišnoj ulozi, recitalu u skloništu, prevodu knjige davao značaj kao nikad ni prije ni poslije toga: Kakav je to bio entuzijazam najbolje to možemo pročitati u nekoliko narednih Aldinih rečenica: *za vrijeme opsade Sarajeva, radio je na latino-bosanskom rječniku, pri svjetlosti svijeće u hladnom stanu, tokom dugih zimskih noći, kada je jedna voštana svijeća koštala šest, a jedno jaje pet maraka. Već u pola četiri popodne je padao mrak, a on je radio do osam ujutro praznog želuca, bez grijanja i bez stakla na prozorima, pod kišom granata.*

Mozaik od tridesetak tekstova sklopio je sliku o jednom strašnom vremenu i još strašnijem stradanju, ali o iskonskoj ljudskoj potrebi da zlo ne uništi dobro o čovjeku. Još jednom kažemo, možda će ovo neko čitati kao odu Sarajevu i bosanskom duhu, ali zar period najžešće agresije nije iz Bosanaca iznjedrio nešto veliko i nesvakidašnje. Nešto duboko ljudsko. Ma kako postratni period utjecao da to blijeđi, da se dispeziira sa prijetnjom da se izgubi. No, ovo je knjiga koja, iako pisana sa ne tako velikom ambicijom, upozorava. U jednom od završnih tekstova, u vozu na relaciji Zagreb - Ženeva, spodboda od čovjeka izgovara upozoravajuću rečenicu: *Kratkoruki je gleda kao da je i zabavna i dostojna žaljenja: rat se neće završiti dok u BiH ima muslimana.*

Bilo bi neljudski ne pohvaliti napor ove plemenite Italijanke. Ono što je doživjela i vidjela u Bosni za nju je općeljudsko dobro koje vrijedi sačuvati. Po autorici, ova zemlja u sebi ima nešto toliko dobro da obaveza opstanka ne bi smjela biti prepuštena samo onima koji je vole i kojima je egzistencijalna potreba, nego i svih koji vjeruju da dobro neće nestati i da će trajati. Uprkos svemu.

Mirzet HAMZIĆ